

ОСОБЛИВОСТІ СУБКУЛЬТУРИ УЛЬТРАС В УКРАЇНІ

Вадим Позняк

FEATURES OF THE ULTRAS SUBCULTURE IN UKRAINE

Vadym Pozniak

Football is the most popular sport on the European continent, giving rise to a mass culture encompassing various elements such as live broadcasts of football matches, the production of football-themed films, the publication of books, and the sale and popularization of club symbols. Additionally, local fan traditions and supporter fan groups contribute to the rich cultural tapestry surrounding football. Few cultural activities attract as many people as football and within the realm of fan movements, ultras stand out as the most widespread and influential fan group globally. This makes them an essential group for analysis and research into their impact.

On the European continent, football fan movements have long been marked by the distinction between two models: the «English-style» hooliganism and the ultras movement originating in Italy. These two trends have served as a precursor to the local development of fan movements in other European countries and the rest of the world. Today, ultras represent the dominant football fan movement in Germany, Poland, Greece, southern France, and the Balkans. In Spain, Turkey, and Eastern and Central Europe, fans have adopted some aspects of the ultras style (Doidge et al., 2020, p. 4). Based on this, one might think of European football fan movements as predominantly following the «Italian» variant, except the United Kingdom. However, in reality, such movements in each country have regional peculiarities shaped by cultural, economic, political, and historical conditions.

The football fan movement in Ukraine is relatively young and needs more research in the academic world, characterized by a lack of scholarly works. This article aims to provide an overview of the critical aspects of forming the football fan movement and ultras in Ukraine, shedding light on the features of this group's subculture.

Keywords: football fans, ultras, Ukrainian football, subculture, football hooligans.

Офіційною датою початку хуліганського фанатського руху вважають 1967 рік, коли сталася перша масова бійка між фанатами «Манчестер Юнайтед» (Манчестер) та «Вест Гем» (Лондон). Орієнтовно в той же час зароджується і фанатський рух в Італії, футбольні фанати починають об'єднуватися в групи ультрас. Вперше цей термін використали фанати двох клубів – «Сампдорія» (Генуя) та «Торіно» (Турин). Відмінністю цих рухів було те, що англійські футбольні фанати свої суперечки вирішували за допомогою насильства та масових бійок, італійські ж фанати проявляли підтримку клубу під час матчу, проводячи практично театралізовані вистави та перформанси під час матчів. В цьому плані італійські фанати були краще організованими як структура, в порівнянні з англійськими.

В Україні організована футбольна фанатська культура почала розвиватися пізніше. В 1980-х роках починають з'являтися перші фанатські об'єднання. На початку вони були зосереджені переважно у великих містах та об'єднані навколо клубів, які грали у вищій лізі. Вже з того часу можна простежити утворення фанатських груп «Динамо» (Київ), «Шахтар» (Донецьк), «Зоря» (Луганськ), «Металіст» (Харків), «Чорноморець» (Одеса), «Карпати» (Львів). Тогочасною особливістю фанатських угруповань українських футбольних клубів було суперництво та ворожнеча до фанатських угруповань російських клубів.

За радянських часів більшість насильницьких міжфанатських конфліктів відбувалися між прихильниками «Динамо» (Київ) та фанатами московського «Спартака». Ці клуби були ключо-

вими для радянського чемпіонату. Напруженість між групами вболівальників зросла з 1986 року, після успіху «Динамо» на національній та європейській арені. 20 вересня 1987 року стався один з найгучніших інцидентів між вболівальниками за радянських часів. Інцидент трапився після закінчення матчу, коли на Центральному залізничному вокзалі Києва відбулася масова бійка за участю близько 400 москвичів і 500 киян (Бабешко 2010, с. 242). Цю сутичку підтримували і фанати інших клубів з двох сторін. З боку росіян були представники «ЦСКА» (Москва), «Торпедо» (Москва), «Динамо» (Москва). Київський клуб найбільше підтримали фанати клубу «Карпати» (Львів). Офіційних новин про це протистояння майже не було. Напруженість між українськими та російськими прихильниками зберігається і після здобуття Україною незалежності. Після розпаду Радянського Союзу внутрішні заворушення зменшилися. Однак наприкінці 1990-х років, внаслідок зростаючої конкуренції між українськими клубами, з'явилися нові фанатські угруповання і відродилися старі суперництва. Згодом випадки насильства та безладів, пов'язані з футболом, почастішали.

Футбольних фанатів, зазвичай, поділяють на такі категорії: вболівальники, ультрас, футбольні хулігани. Вболівальників можна назвати найчисленнішою групою, яка включає тих, хто цікавиться футболом, носить символіку команди, але не організовані в окремий рух та не знайомий з фанатськими піснями та кричалками, а також ті, хто нерегулярно відвідує матчі.

Ультрас – це ті, хто активно підтримують свою команду на стадіоні та за його межами, регулярно відвідують як домашні, так і виїзні матчі та іноді стають учасниками бійок та заворушень під час матчу. Більшість українських фанатів, які називають себе ультрас, підтримують свою команду за допомогою яскравих візуальних, піротехнічних та звукових ефектів. Футбольні клуби підтримують зв'язок з такими групами та надають їм спеціальні сезонні перепустки на свої матчі.

Футбольні хулігани – це люди, які не лише цікавляться футболом, але й активно шукають насильства, яке пов'язують з футболом. Зазвичай вони надають перевагу в одязі стилю «casual» і не носять клубної символіки. Основним елементом футбольних хуліганських угруповань є так звана «фірма», іноді вони є офіційно зареєстрованими організаціями та можуть поєднувати від десяти до понад тисячі учасників. В таких фанатських об'єднаннях зазвичай є активісти, які займаються організацією інших учасників, також вони ініціюють акції на підтримку команди, а саме флешмоби, піротехнічні шоу, перформанси. «Фірми» зазвичай складаються зі студентів чи молодих людей у віці від 15 до 25 років. Хулігани беруть участь у бійках, пов'язаних з футболом, так званих «махачах». Лідери цих груп зазвичай домовляються про бійки заздалегідь, обираючи усамітнені місця, щоб уникнути втручання третіх осіб, особливо поліції. «Махач» відбувається згідно з внутрішнім кодексом поведінки, відповідно до певних правил, таких як заборона використання зброї та заборона бити учасників бійки, коли вони лежать. Однак іноді ці правила порушуються. Наприклад, 22 липня 2012 року в центрі Києва перед початком дербі між «Динамо» та «Арсеналом» відбувся незапланований «махач» між хуліганями різних київських футбольних клубів, в результаті якого кілька учасників отримали серйозні травми.

В Україні ультрас та футбольні хулігани зазвичай об'єднані в одну структуру, тому межу між ними складно провести. Для нашого регіону не характерна назва футбольні хулігани, тому представники цього руху себе позиціонують як ультрас.

Навколо цього руху створилася певна субкультура зі своїми особливостями. Характерною рисою цієї субкультури є те, що це закрыта спільнота, ультрас залучаються до руху переважно через друзів та родичів. Вибір улюбленої команди визначається регіональною самоідентифікацією учасника групи. Ультрас мають власну внутрішню ієрархію, всі групи неоднорідні за своєю структурою, рух базується на ініціативі та внесках учасників та існує завдяки власній матеріальній підтримці. Це їх відрізняє від офіційних фан-клубів, які залежать від футбольних клубів та фінансуються ними напряму. Останнє вирізняє українські футбольні угруповання ультрас від європейських, які здебільшого мають комерційні відносини зі своїми клубами.

Ультрас ставляться до клубної символіки як до святині і мають власні кричалки, вимоги до учасників групи та сленг, який розвинений на достатньому рівні настільки, що третя особа може не зрозуміти розмову між ультрас. У більшості випадків ультрас підтримують крайню праву націоналістичну ідеологію та виступають проти комерціалізації футболу.

Характерною рисою футбольних ультрас в Україні є протистояння між групами, які підтримують різні клуби. Таке суперництво можна розділити на декілька видів. Найбільш впізнаваним є суперництво між командами, що традиційно змагаються за перемогу в національному чемпіонаті. В Україні це традиційно «Динамо» (Київ) та «Шахтар» (Донецьк). Протистояння цих клубів підсилює протистояння між ультрас. До суперництва можуть призвести конкретні інциденти. Наприклад, між фанатами «Шахтар» (Донецьк) та «Металург» (Запоріжжя) після того,

як уболівальники з Донецька несподівано зазнали нападу хуліганів у Запоріжжі. Суперництво може скластись з історичних причин. Фанати київського «Динамо», дніпропетровського «Дніпра» та львівських «Карпат» традиційно підтримують дружні стосунки між собою і протистоять прихильникам київського «Арсеналу», одеського «Чорноморця» та запорізького «Металурга» через тісні зв'язки останніх клубів з російськими клубами, що склалися ще за радянських часів (Соловйова 2012, с. 137). Фанатське протистояння також може бути побудоване на ідеологічних причинах. Виразним прикладом цього поділу може слугувати ситуація з фанатським рухом клубу «Арсенал» (Київ), який відомий своєю лівою ідеологією, а іноді й антиукраїнськими поглядами, на відміну від більшості фанатських рухів решти українських клубів, які підтримують праву ідеологію.

Ще одним фактором, що підкреслює особливість субкультури українських ультрас, є зневажливе ставлення до правоохоронних органів. Це є відповіддю на насильство з боку поліції, пов'язане з поведінкою ультрас під час перформансів на стадіонах. Прикладом таких масових заворушень є інцидент 27 травня 2007 року під час фінального матчу Кубка України з футболу між «Динамо» (Київ) та «Шахтар» (Донецьк) між вболівальниками та «Беркутом», в результаті яких 300 осіб отримали поранення. Заворушення сталися після того, як кілька вболівальників запалили фаєри на трибунах. Після інциденту в ЗМІ було широко показано відео, на якому член «Беркуту» нападає на беззбройну молоду дівчину.

Також ультрас часто використовують футбольні матчі для політичного самовираження. 7 серпня 2011 року під час матчу між київським «Динамо» та львівськими «Карпатами» кілька фанатів «Динамо» напали на працівника стадіону, який намагався зняти прапор вболівальників «Карпат» із зображенням історичного лідера українського патріотичного руху Романа Шухевича. Коли матч було перервано, щоб дати можливість медикам надати допомогу постраждалому працівникові, фанати «Динамо» почали скандувати кричалку, яка засуджувала нового президента. В результаті цього інциденту було вжито низку репресивних заходів проти футбольних фанатів по всій Україні, включаючи посилення обшуків при вході на стадіони, конфіскацію певної символіки, заборону на певні традиційні скандування, включаючи деякі традиційні українські гасла, такі як «Слава Україні! – Героям слава!».

Участь українських фанатів в політичному житті країни є майже унікальним випадком, оскільки футбольні фанати брали участь у різних революційних змінах, починаючи з Революції на граніті незадовго до розпаду СРСР (Ruzhelnuk 2018, с. 315). Під час Помаранчевої революції участь цього руху була менш помітна, на відміну від подій Євромайдану в 2014 році.

У 2014 році ультрас київського «Динамо» закликали до перемир'я між українськими фанатами, щоб об'єднатися проти проросійських дій. (Вербицький, 2017, с. 32) Після угоди фанати захищали протестувальників Євромайдану та відігравали активну роль у боротьбі з сепаратизмом у зв'язку з підтриманим Росією проголошенням так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки» і російською окупацією Кримського півострова (Ruzhelnuk 2018, с. 317).

Однак фанатське перемир'я тривало недовго. Вже 5 вересня 2015 року в місті Рівне спалахнули сутички між фанатами, пов'язані з матчем другої ліги між «Вересом» та київським «Арсеналом». Рівненські ультрас стверджували, що фанати «Арсеналу» мають бути виключені з перемир'я, оскільки вони знаходяться на лівому фланзі політичного спектру, в той час як більшість українських ультрас є скоріше праворадикальними (Krugliak & Krugliak 2017, с. 175). Футбольні фанати становили кістяк добровольчих полків на кшталт «Азова» під час їхнього формування (Ruzhelnuk 2018, с. 320). Спочатку «Азов» був заснований правими активістами, а згодом підпорядкований Міністерству внутрішніх справ України. Багато ультрас також приєдналися до інших армійських полків, щоб служити своїй країні.

Окрім тих ультрас, які брали участь у бойових діях, інші також займалися національною політикою, як показують наведені нижче приклади. 2 липня 2018 року близько тисячі вболівальників зібралися на стадіоні «Олімпійський» у Києві та вивісили величезний банер з написом «Олег Сенцов, Україна з тобою!» на честь українського режисера, ув'язненого російськими спецслужбами в Сімферополі, Крим. Це лише один з багатьох прикладів діяльності українських ультрас, пов'язаної з окупацією. На стадіонах були присутні синьо-жовті українські прапори та навіть чорно-червоні прапори націоналістичної Української повстанської армії (УПА), яка воювала у Другій світовій війні. Після 2014 року кричалки фанатів змінилися з футбольних на політичні, ображаючи Путіна чи Росію та прославляючи Україну та її боротьбу. Ультрас організовували кампанії зі збору крові та коштів для солдатів на сході країни та брали участь у націоналістичних демонстраціях. Їхня політична прихильність також стосувалася подій в ін-

ших країнах. Влітку 2020 року, коли президентські вибори в Білорусі супроводжувалися протестами, українські ультрас стали на бік протестувальників. Однак дії ультрас можуть також обернутися проти інститутів власної держави, наприклад, коли ці інститути сприймаються як корумповані. Корупція була однією з причин протестів на Майдані 2014 року. 4 липня 2020 року ультрас київського «Динамо» взяли участь в акціях на підтримку трьох ветеранів війни, яких звинувачували у причетності до вбивства журналіста Павла Шеремета у 2016 році. Ультрас продемонстрували недовіру до державної влади та поставили під сумнів, чи змінилася вона після 2014 року. Замість того, щоб довіряти владі, ультрас вважають себе захисниками прав громадян, які нав'язують власні визначення добра і зла.

Останні роки футбольний фанатський рух в Україні зазнав певного спаду. Спочатку через участь багатьох представників руху в бойових діях, згодом через заборону відвідування матчів через пандемію коронавірусу та в цілях безпеки після початку повномасштабної війни Росії в Україні. За невеликий час активного існування на території України, яке можна обмежити початком 2000-х років до сьогодні, рух футбольних фанатів має особливі регіональні характеристики. Починаючи як рух підтримки футбольних клубів, за цей час він набув рис політичного та громадського активізму. Ця тема цікава для подальших досліджень, адже багато інформації про цей рух та його особливості в Україні ще не опрацьована академічно.

Список джерел та літератури

- БАБЕШКО, О. А., 2010, Скандали и трагедии украинского футбола. Донецк: Новый Мир.
- ВЕРБИЦЬКИЙ, І., 2022, Пригоди найпопулярнішої гри. Київ: Темпора.
- ВЕРБИЦЬКИЙ, І., 2017, Ультрас проти ФФУ: на стежині війни. Український тиждень. 43 (519), 32–35
- СОЛОВІЙОВА, Я. Ю., 2012, Субкультура футбольних фанів України (на прикладі фанів клубів Прем'єр-ліги України). Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Соціол. науки. (2), 133–143.
- DOIDGE, M. et al., 2019, The impact of international football events on local, national and transnational fan cultures. A critical overview. Soccer & Society. 20(5), 711–720.
- DOIDGE, M., KOSSAKOWSKI, R., MINTER, S., 2020, Ultras: The passion and performance of contemporary football fandom. Manchester: Manchester University Press.
- KRUGLIAK, M. & KRUGLIAK, O., 2017, The unlikely alliance of Ukrainian football ultras. In: Brandt C. & Hertel F. & Huddleston S., eds. Football Fans, Rivalry and Cooperation. London: Routledge, 170–184.
- RUZHELNYK, O., 2018, Ukraine. In: De Waele J.-M. & Gibril S. & Glorizova E. & Spaaij R., eds., The Palgrave international handbook of football and politics. London: Palgrave Macmillan, 311–326.

References

- BABESHKO, O. A., 2010, Skandaly y trahedyy ukraynskoho futbola [Scandals and tragedies of Ukrainian football]. Donetsk: Novyi Mir. [In Ukrainian].
- DOIDGE, M., KOSSAKOWSKI, R., MINTER, S., 2020, Ultras: The passion and performance of contemporary football fandom. Manchester: Manchester University Press. [In English].
- DOIDGE, M. et al., 2019, The impact of international football events on local, national and transnational fan cultures. A critical overview. Soccer & Society, 20(5), 711–720. [In English].
- KRUGLIAK, M. & KRUGLIAK, O., 2017, The unlikely alliance of Ukrainian football ultras. In: Brandt C. & Hertel F. & Huddleston S., eds. Football Fans, Rivalry and Cooperation. London: Routledge, 170–184. [In English].
- RUZHELNYK, O., 2018, Ukraine. In: De Waele J.-M., Gibril S., Glorizova E. & Spaaij R., eds., The Palgrave international handbook of football and politics. London: Palgrave Macmillan, 311–326. [In English].
- SOLOVIOVA, Ya. Yu., 2012, Subkultura futbolnykh faniv Ukrainy (na prykladi faniv klubiv Premier-lihy Ukrainy) [Subculture of football fans in Ukraine (on the example of fans of the Ukrainian Premier League clubs)]. Visn. Luhan. nats. un-tu im. T. Shevchenka. Sotsiol. nauky. (2), 133–143. [In Ukrainian].
- VERBYTSKYI, I., 2017, Ultras proty FFU: na stezhyni viiny [Ultras versus FFU: on the warpath]. Ukrainyky tyzhden. 43 (519), 32–35. [In Ukrainian].
- VERBYTSKYI, I., 2022, Pryhody naipopuliarnishoi hry [Adventures of the most popular game]. Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].

Особливості субкультури ультрас в Україні

Футбол є найпопулярнішою спортивною грою на європейському континенті. Навколо цього виду спорту сформувалась масова культура. Складається вона з багатьох речей, таких як трансляція футбольних матчів наживо, зйомки фільмів про футбол, видання книжок, продаж та популяризація символіки клубів, локальних традицій фанатів та існуванню фанатських груп підтримки. Мало яка культурна діяльність залучає стільки людей, як футбол, і в межах фанатського руху ультрас є найпоширенішою і найвпливовішою групою вболівальників у світі. Саме з цієї причини вони є важливою групою для аналізу та досліджень їх впливу. У світі існує небагато соціальних груп, які мають таке глобальне охоплення, видимість і регулярну активність, як ультрас.

На європейському континенті футбольні фанатські рухи давно відзначаються розрізненням двох моделей: хуліганства «в англійському стилі» та руху ультрас, що бере свій початок в Італії. Ці два напрямки стали своєрідною передумовою для локального розвитку фанатських рухів в інших країнах Європи та решти світу. Сьогодні на Європейському континенті ультрас є найбільш панівною формою футбольного фанатського руху в Німеччині, Польщі, Греції, Південній Франції та на Балканах. В Іспанії, Туреччині, Східній та Центральній Європі фанати прийняли частину елементів стилю ультрас. (Doidge et al. 2020, с.4). Судячи з цього, може виникнути думка звести європейські футбольні фанатські рухи до переважаючого поширення «італійського» варіанту, виключенням якого є Велика Британія. Насправді в кожній країні такі рухи мають свої регіональні особливості, які зумовлені культурними, економічними, політичними та історичними умовами.

Рух футбольних вболівальників в Україні є доволі молодим й малодослідженим в академічному світі та характеризується відсутністю наукових праць. Мета цієї статті – зробити огляд на основні аспекти історії формування футбольного фанатського руху та ультрас в Україні та висвітлити особливості субкультури цієї групи.

Ключові слова: футбольні фанати, ультрас, український футбол, субкультура, футбольні хулігани.

Vadym Pozniak, M. A. in History, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Вадим Позняк, магістр історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://0009-0005-3508-5504>

Received: 23.02.2024

Advance Access Published: April, 2024